

Plangebied De Oude Willem, een cultuurhistorisch onderzoek

Eindrapport Cultuurhistorisch Onderzoek Plangebied De Oude Willem

Auteur : Drs. Annelies Hartman

Opdrachtgever : Dienst Landelijk Gebied

Datum : 20 juni 2012

Inhoudsopgave:**Bladzijde:**

Aanleiding, Projectopdracht, Het plangebied	3
Het plangebied De Oude Willem	6
Ontwikkelingen Ooststellingwerf- Diever marke-Smilde marke, 17 ^e , 18 ^e en 19 ^e eeuw	8
Ontwikkelingen plangebied De Oude Willem 17 ^e , 18 ^e en 19 ^e eeuw	10
Maatschappij van Weldadigheid	16
Ontginning en werkverschaffing, tweede helft 19 ^e eeuw en 20 ^e eeuw	17
Ontginningen en werkverschaffing in plangebied De Oude Willem	20
Werkkampen in plangebied De Oude Willem	26
Waterstaat- en waterschapontwikkelingen in plangebied De Oude Willem	28
Recente ontwikkelingen in plangebied De Oude Willem	30
Waardering	32
Aanbevelingen	37
Suggesties voor contact (met toestemming van persoon in kwestie):	38
Literatuur- en archieflijst	39

Aanleiding:

Het plangebied De Oude Willem is aangewezen als onderdeel van de Ecologische Hoofdstructuur in het streekplan van de provincie Fryslân en het POPII Drenthe en krijgt de functie natuur.

Het gebied heeft momenteel een afwijkende invulling met een eigen ontstaansgeschiedenis. Om deze geschiedenis recht te doen in de verdere ontwikkeling en uitwerking van het natuurgebied is door Dienst Landelijk Gebied namens het projectteam gevraagd om een cultuurhistorisch onderzoek uit te voeren.

Projectopdracht van Dienst Landelijk Gebied (DLG):

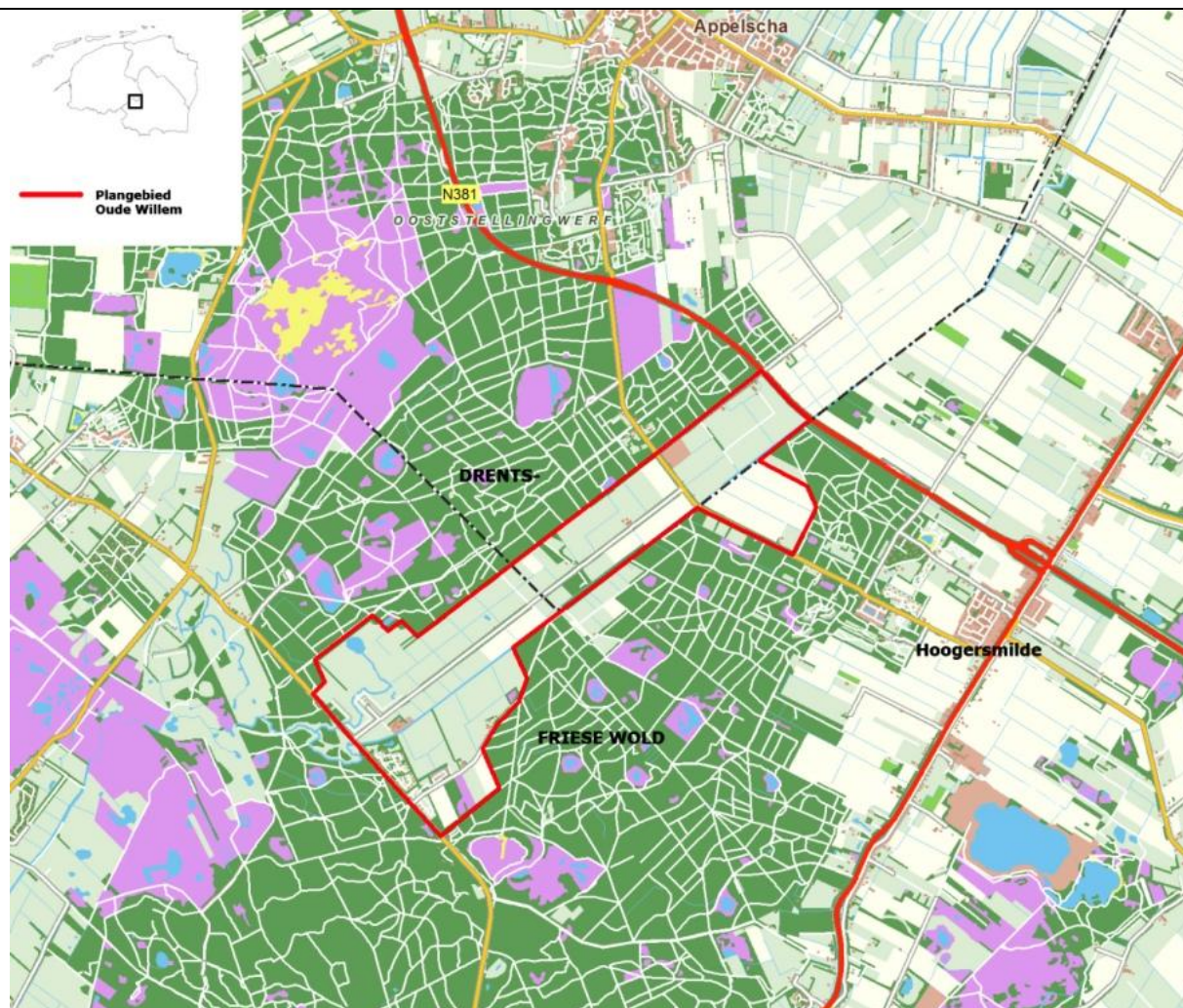
Beschrijf samenvattend de cultuurhistorische ontwikkeling in het plangebied Oude Willem vanaf de middeleeuwen tot nu en benoem belangrijke cultuurhistorische/ archeologische waarden in het gebied. Beschrijf de bouwstenen voor de mogelijke inrichtingsvarianten, geef aanbevelingen voor de planvorming. DLG wil de oude verhalen van de lokale bevolking erbij betrekken. Geef hiervoor suggesties over de aanpak en welke personen c.q. partijen te benaderen.

Het plangebied:

De Oude Willem is een buurtschap en ligt op de grens van de provincie Fryslân en de provincie Drenthe, in de gemeenten Ooststellingwerf en Westerveld.

Het gebied is een landbouwenclave en ligt in het Nationaal Park Drents-Friese Wold. Het wordt omringd aan de oost- zuid- en westkant door de bossen van boswachterij Smilde, het landgoedgoed Berkenheuvel, Boschoord, het Dieverzand en de boswachterij van Appelscha. Aan de noordzijde ligt landbouwgebied.

Het ligt tussen de Bosweg (Wateren-Diever) en de provinciale weg N381 (Drachten-Emmen).

Topografische kaart 2008-2010 plangebied Oude Willem

Kaart van Ooststellingwerf, Schotanus, 1664/1718

Het plangebied De Oude Willem

Het plangebied De Oude Willem is gelegen in twee provinciën, Friesland en Drenthe, ten zuidoosten van Appelscha en ten noordwesten van Diever in het Nationaal Park Drents-Friese Wold. Volgens overlevering is de naam ontleend aan een oude herder die met zijn kudde hier rondtrok.

Het gebied wordt in oude documenten benoemd als 'woeste gronden' en op kaarten heeft het gebied de aanduiding 'Harde Sandige Heyde' en 'Veen ofte Heyde'.

De oudste Friese kaart waarop het gebied gedetailleerd is aangegeven, is de Schotanuskaart van 1664/1718. Door de 'Harde Sandige Heyde' loopt een 'wech' naar Diever.

De scheidslijn tussen de provincie Fryslân en de provincie Drenthe is op oude kaarten recht over hoogveen en heide getrokken (zie ook Pijnacker kaart volgende blz.) en de 2 provinciegebieden worden gescheiden door een 'Gruppe' een greppel, nu de Tilgrup.

Kaart van Drenthe, Pijnacker 1634

Ontwikkelingen Ooststellingwerf- Diever marke-Smilde marke, 17^e, 18^e en 19^e eeuw

In het noordoosten van de dingspil Diever lag in het begin van de 17^e eeuw een uitgebreid veencomplex, de Smilderveenen en Hyckerveenen. De Landschap Drenthe, als regionale overheid, kreeg deze venen in haar bezit na de opheffing van het klooster Maria in Campis te Assen, na de invoering van de geloofshervorming. Dit gebeurde in 1598 in Drenthe. Het klooster werd in 1603 opgeheven en alle bezittingen, inclusief de gronden en gebouwen, vielen toe aan de gewestelijke overheid. De Landschap wilde de wilde venen in Drenthe tot ontwikkeling brengen door particulier initiatief en kapitaal. Zij was bereid ondernemende lieden te steunen door de verstrekking van octrooien, die de bezitters ervan verstreckende voorrechten zouden geven.

Hollandse ondernemers, rijk geworden van de VOC handel, kregen belangstelling voor deze gebieden. Er werd veel land opgekocht. Met name landgoederen en heerlijkheden, met de daaraan verbonden rechten en titel, waren felbegeerde objecten en statusverhogend. Ook werd er veel land opgekocht als belegging. Het gevolg was dat grote Drentse veengebieden tot ontwikkeling kwamen, waaronder de Hycker- en Smilderveenen. Deze venen waren in handen van o.a. De Hollandsche Compagnie.

De veenontginningen concentreren zich vooral in de Hijkerveenen (boven de Diever marke) doorlopend tot de Friese grens en naar het noorden tot in de Landschapvenen (Kloosterveenen in de marken Witten en Halen). Deze ontgonnen venen gingen uiteindelijk via erfgenamen en verkoop in 1751 over in handen van Daniël de Blocq Lijklama à Nijeholt die reeds bezittingen had in de Smilderveenen.

Een belangrijke voorwaarde voor de totstandkoming van de vervening was de aanwezigheid van een waterweg.

Op de Pijnackerkaart staat een waterweg die al voorbij de Groot Smildermeeren het veen in is gegraven. Deze Grift, later Smildevaart, eindigt uiteindelijk in 1780 met een kolk en een stouwkade in Assen en vormt de huidige Hoofdvaart.

Aan de Friese zijde werd ook geïnvesteerd door veencompagnieën, opgericht door grietmannen in samenwerking met kapitaalverstrekkers, in ontginningen waarbij De Friesche Opsterlandsche Veencompagnie een van de belangrijkste was.

Haar activiteiten vonden vooral ten noorden en noordwesten van Appelscha plaats, ten noorden van de Compagnonsvaart. De Opsterlandse Compagnie werd opgericht rond 1645 en startte haar verveningen vanuit de Boorne en legde haar vaart via Wijnjeterp en Duurswoude vooreerst tot Bakkeveen. Reeds in de 2^e helft van de 17^e eeuw kochten de Lycklama's venen te Appelscha en Fochtelo.

In de 18e en in het begin der 19e eeuw werd veen vergraven in Opsterland en in 1783 werd de grens van Ooststellingwerf bereikt tussen Wijnjeterp en Donkerbroek.

In 1780 kwamen Lycklama's erfgenamen overeen met De Landschap Drenthe om de Opsterlandse vaart door Ooststellingwerf te verbinden met de Smildervaart, die ook aan de Compagnieën toebehoorde.

In de 19e eeuw verplaatste de vervening zich naar Ooststellingwerf, en wel voornamelijk naar Fochteloo en Appelscha. Terwijl in de 18e eeuw de Compagnieën een deel der venen zelf exploiteerden, werd in de 19e eeuw de venen in gedeelten verkocht. Op de Compagnieën rustte nog de vordering tot het graven van vaarten en wijken.

Een strook van 20 koningsroeden (ca. 80 m) breed aan de Friese zijde van de grens moest, al volgens de overeenkomst tussen Friesland en Drenthe van 1780, onvergraven blijven om waterverlies voor Drenthe en waterbezwaar voor Friesland te voorkomen.

De Compagnieën begonnen in 1814 de vaart verder te graven en bereikten in 1817 Appelscha. Men groef door tot nabij de gestelde limiet (1820-1847). Pas in 1894 is de verbinding tussen Compagnonsvaart en Wittewijk toch tot stand gekomen.

Krayenhoff kaart Noord-Nederland 1829

Ontwikkelingen plangebied De Oude Willem 17^e, 18^e en 19^e eeuw

Het gebied lijkt niet zo zeer een veen, als wel een heideachtig karakter te hebben met esdorpen rondom zoals Appelscha, Elsloo, Doldersum en Diever. Het gebied vormt meer waarschijnlijk een onderdeel van het esdorpensysteem, dat wil zeggen: de es als akkerland, de beekdalen als made- of hooilanden en de heide als beweiding voor de schaapskudde en mestvoorziening voor de akkerlanden.

Dit wordt bevestigd door de opmerking in een publicatie over 'Ontginning en grondverbetering in Friesland': *'Bovendien treft men in Ooststellingwerf slechte hoge heide aan met weinig tot geen humuslaag'*.¹

Appelscha, van oorsprong een esdorp bestaande uit Hoog Appelscha en de buurtschappen Ekinga en Ter Wisga, ligt ingeklemd tussen droge zanderige heide en nat veen (zie kaart Schotanus, blz.5).

De venen ten noorden van Appelscha werden in de 19^e eeuw ontgonnen en de ontginningen concentreerden zich ten noorden van de Compagnonsvaart.

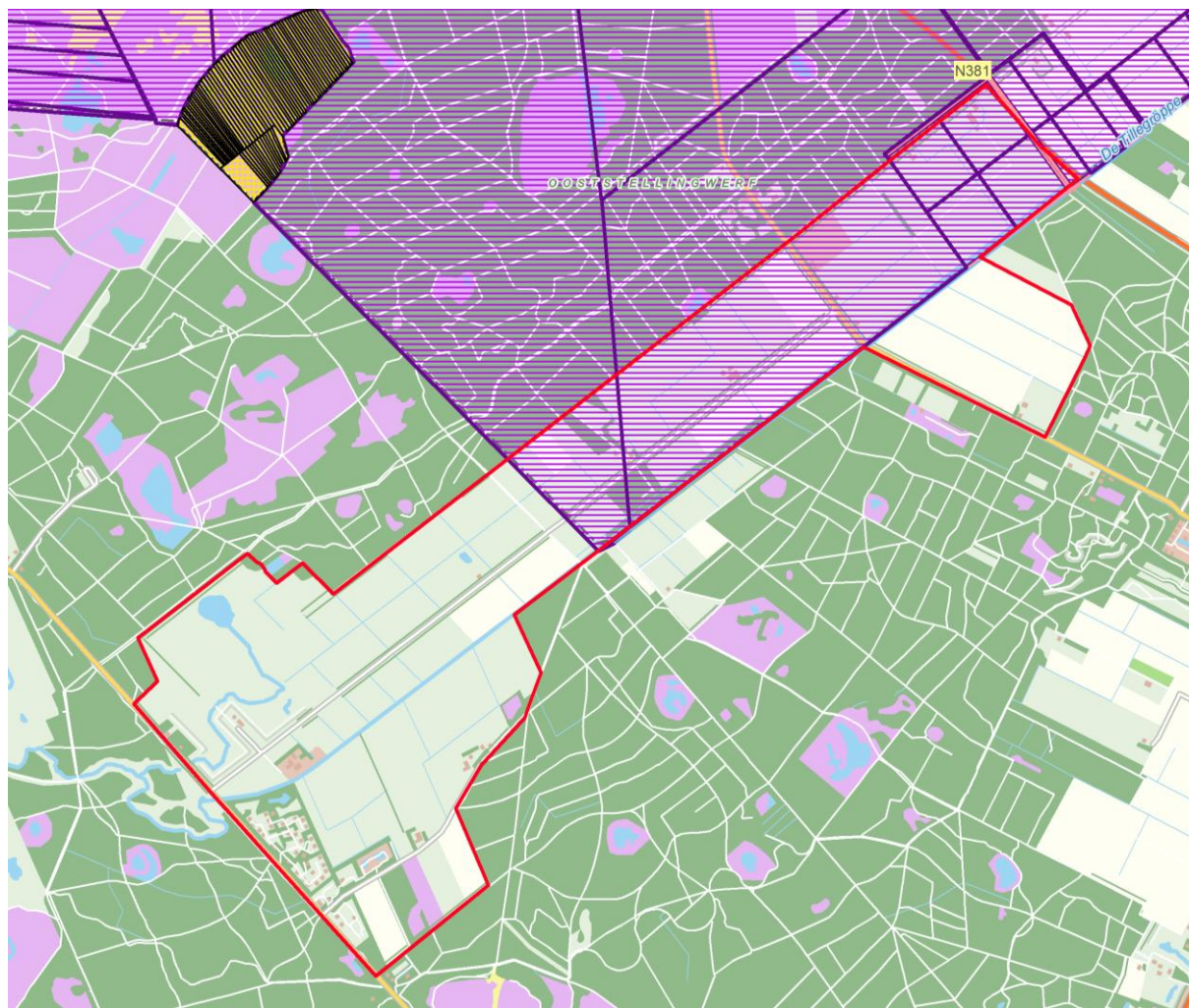
Er was blijkbaar weinig animo voor het huidige gebied De Oude Willem, want dit behoorde niet tot de eigendommen van de Opsterlandse Compagnie of de Lycklama's.

De Krayenhoff kaart van Noord Nederland van 1829 laat de ontwikkelingen in de ontginningen zien rond Appelscha, Smilde en Hoogersmilde.

Maar in het plangebied op de grens van Friesland en Drenthe is nog weinig veranderd.

De ontwikkelingen die de Maatschappij van Weldadigheid hier onderneemt zijn nog niet in gang gezet.

¹ Dilling, *Ontginning en grondverbetering in Friesland*, 1918

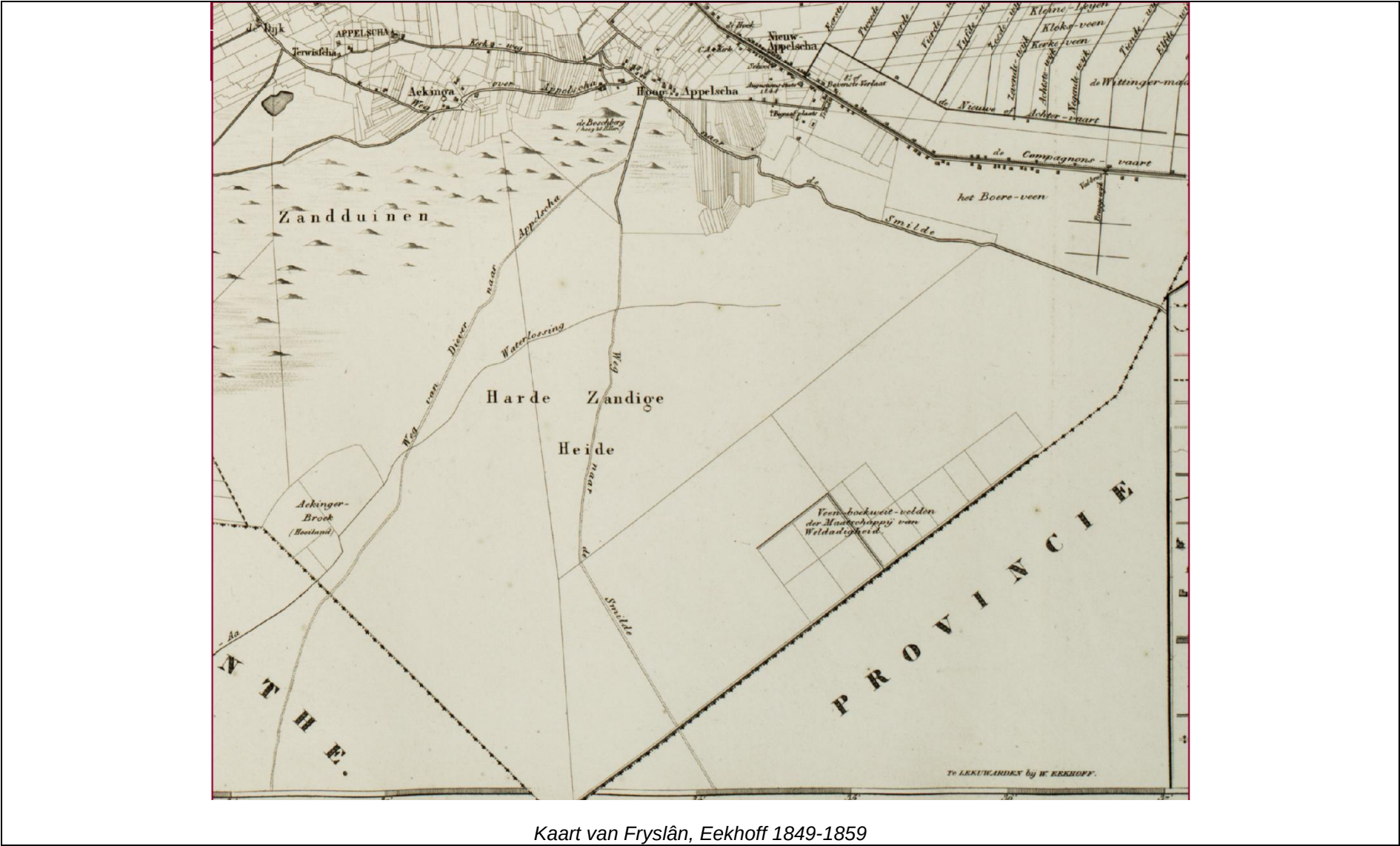
Kadastrale (HisGis) kaart 1832 van Fryslân op huidige topografiekaart

Er is volgens de kadastrale kaart van 1832 inmiddels wel een beperkte ontwikkeling in gang gezet: De Maatschappij heeft in 1821 onder Appelscha van de landbouwer Tyssenga een scherp afgebakend stuk heide gekocht begrensd door de Tilgrup, een deel is opgedeeld in vierkante blokken (paars gearceerd).

Er loopt een gegraven water, vermoedelijk een schipsloot, dit gebied in, evenwijdig aan waar nu de N381 loopt en buigt met een rechte hoek naar het zuidwesten, waar nu de Oude Willem weg uitkomt op de N381 en eindigt bij het laatste blok, halverwege het traject van de Oude Willem weg tot aan de Bosweg richting Hoogersmilde.
De schipsloot komt aan de oostzijde uit op de Tilgrup.

In de perceelbeschrijving van de kadastrale kaart wordt het gebied aangegeven als 'heide'.

Er is daarna wel ontgonnen. Het gebied is volgens de kaart van Eekhoff 1849-1859 (zie vlg. blz.) in bewerking genomen tot boekweitvelden.

De mogelijkheden om onrendabele gronden productief te maken waren in de negentiende eeuw nog beperkt. Belangstelling was er wel, maar de marke-constructies en een gebrekkige infrastructuur vormden lange tijd grote obstakels voor grotere ontginningen.

Bovendien was er een gebrek aan mest om meer land in cultuur te brengen. De schaapskuddes hadden uitgebreide heidevelden nodig om voldoende mest te leveren voor de beperkte oppervlakten grond die hierdoor in cultuur konden worden gebracht en gehouden.

De marke-systematiek droeg er toe bij dat 'de markegenooten leefden in den regel als kat en hond naast elkaar en geen hunner stak één vinger uit of één schop in den grond om de kwaliteit van het gemeenschappelijk bezit op te voeren. Op de gemeenschappelijke gronden werd aan de heidevelden geen de minste bewerking gedaan, zij bleven in denzelfde woesten staat liggen, waarin zij vele eeuwen lagen'.²

Het gezamenlijk bezit van gemeenschappelijke gronden stonden in de 19^e eeuw dan ook een grootschalige ontwikkeling in de weg. Het was van belang de marken, net als gilden en standen, te ontbinden en de, vooral economische, vrijheid en zelfredzaamheid van het individu te versterken. De verwachting hiervan was dat individueel bezit de boeren zou dwingen uit eigen belang het hen toegevalen heideveld te ontginnen.

Het ontbinden was een moeizaam proces en het duurde de gehele 19^e eeuw voor 'haar gezag eener publieke autoriteit en daarna haar privaatrechtelijk karakter', als belemmering voor het nuttig gebruik van woeste gronden was opgeheven.

Maar gebrek aan mest maakt ontginning twijfelachtig. Pas met het beschikbaar komen van kunstmest, rond 1870-1880 kon de vicieuze cirkel verbroken worden.

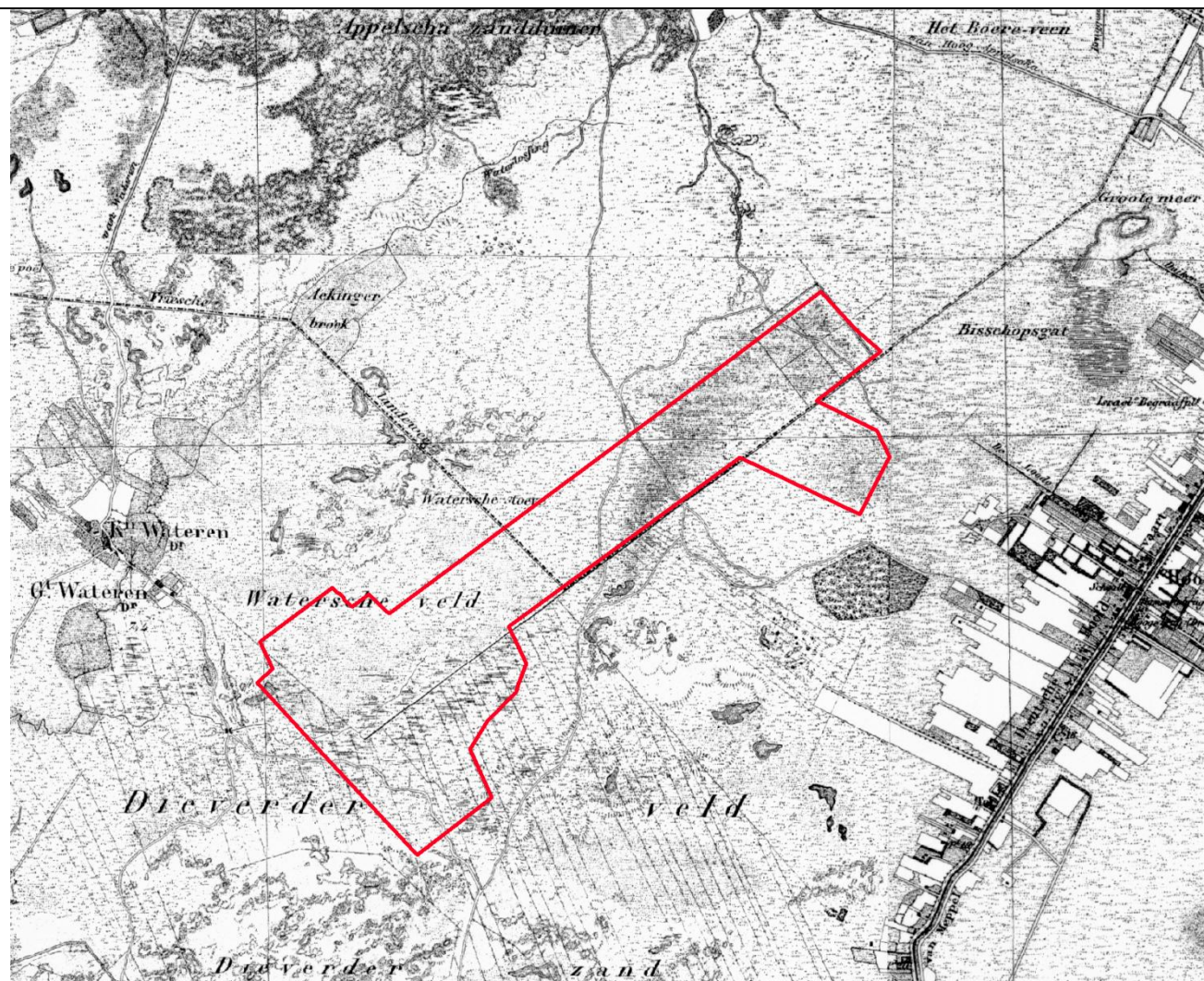
Op de militaire kaart van 1850 (zie vlg. blz.) is de Diever marke inmiddels opgedeeld, de Wateren marke nog niet.

In Friesland is nog steeds alleen de afbakening van de Maatschappij van Weldadigheid percelen zichtbaar.

Ook al waren rond 1850 reeds 44 marken in Drenthe gescheiden en was er dus veel grond in particulier bezit over gegaan, de ontginningsdrang was nog gering. De meeste boeren wisten nauwelijks wat ze met die ineens in eigendom gekregen gronden moesten beginnen. Dus ze boerden gewoon voort zodat de marke-structuur eigenlijk qua gemeenschappelijk gebruik bleef bestaan.

Soms ook waren de verdeelplannen zo oneconomisch ontworpen dat men ook de oude gebruiken handhaafde. (Dit zou je ook kunnen verwachten als je naar de opdeling van de Diever marke kijkt). Met de opkomst van de kunstmest was schapen houden op hei niet meer zo noodzakelijk. De verdeling der marken werd daardoor minder moeizaam en gaf minder conflicten.

² Hermans, *Hoe Nederland groeide*, 1945

Militaire kaart, 1850

Maatschappij van Weldadigheid

Na de Franse overheersing en het blokkeren van de havens om Nederland op de knieën te dwingen door Nederlands grootste bron van inkomsten, de handel, af te breken kwam de economie vrijwel tot stilstand. Nederland belandde in een enorme armoedespiraal. Een derde van de bevolking in de steden leefde in pure armoede.

Men richtte de aandacht op de woeste gronden in Nederland om door middel van landbouwkolonisatie een hogere voedselopbrengst te realiseren; bovendien kon men zo de armoede bestrijden door arbeid aan te bieden.

Met dit doel werd onder andere door generaal Van den Bosch de Maatschappij van Weldadigheid opgericht in 1818. De 'werkkrachtige armen' zouden door weer aan arbeid geholpen te worden hun eigenwaarde hervinden. De arbeid bestond uit heidegronden ontginnen tot productieve gronden.

De aankoop van het bezit Westerbeekslot vormde de grondslag voor de landbouwkolonie Frederiksoord waarbij de ontginningen tweeledig waren: ontginning van heide tot landbouwland en van heide tot bospercelen. Daarnaast kocht Van den Bosch woeste grond aan waaronder het Friese deel van De Oude Willem en ook rondom Groot Wateren en Klein Wateren.

In 1820 en 1821 kocht de Maatschappij van Weldadigheid alle zes waardelen van het Waterse Veld en bovendien 18 ½ waardelen in het Dieverder Veld.

Er ontstond in een uithoek van de gemeente Diever, een nieuwe nederzetting Zorgvlied. Maar de kolonisten in het Waterse Veld stuitten op dezelfde problemen waarmee de boeren in dit gebied kampten: te kort aan mest om de heide te ontginnen.

Het Friese deel werd volgens Eekhoff (zie blz. 13) gebruikt voor 'boekweitteelt'.

Dit wordt bevestigd door documentatie in het archief over '*aan den meestbiedende te willen doen verhuuren van zogenaamd boekweitveen, gelegen onder den dorpe Appelscha, grieterij Ooststellingwerf*'.³

Dit deel is verhuurd vanaf 1829 en is in 1877 nog steeds Kolonie boekweitveld; het was dus geen onderdeel van het werkverschaffingsproject in de Kolonie.

In 1868 verkoopt de maatschappij van Weldadigheid de bezittingen in Wateren. Deze worden in 1879 eigendom van Lodewijk Guillaume Verwer. Hij laat land ontginnen, verbouwt cichorei en tabak en sticht een kleine tabaksfabriek. Feitelijk zet Verwer hier de werkzaamheden van de Maatschappij van Weldadigheid voort.

Gemeentatlas Drenthe, gemeente Diever, 1867

³ Drents Archief, inventaris 0186, Maatschappij van Weldadigheid
Eindrapport Cultuurhistorisch Onderzoek plangebied De Oude Willem
AH/20-06-2012

Ontginning en werkverschaffing, tweede helft 19^e eeuw en 20^e eeuw

In de 19^e eeuw krijgt het ontginnen van woeste gronden steeds meer een sociaal karakter. Boeren hadden geen drang tot ontginning maar het zijn juist de heeren uit de steden, de groot-industriëlen, die pogingen doen om in slechte tijden arbeiders te helpen. De meeste ontginningen zijn gericht op bosaanplant (bevorderen van jachtgebieden voor hun buitens).

Dit verandert rond 1850 als de economie stevig begint te groeien. Er breken gouden tijden aan voor de boeren. Er is een toenemende vraag naar voedingsproducten. De prijzen stijgen en de boeren zoeken grond. De landbouw groeit tot de crisis in 1877.

Deze wordt veroorzaakt vooral door goedkope en massale import van granen en andere voedingsstoffen uit de VS. Dit leidt tot vermindering van de ontginningen, maar de gedachte aan armoedebestrijding door arbeid wordt weer actueel.

In 1884 begint men zich op diverse congressen (o.a. Landhuishoudkundig Congres te Amersfoort) de vraag te stellen hoe de landbouw gestimuleerd kan worden en of het verstandig is hierbij ook heidegronden te ontginnen.

De heer Löhnis, directeur van de Maatschappij van Weldadigheid Frederiksoord, had informatie over de heidemaatschappij in Denemarken in handen gekregen. De planmatige organisatie en wetenschappelijke leiding lieten grootse resultaten zien en hij zag voor zo'n maatschappij in Nederland mogelijkheden en een oplossing voor de ontginningsproblematiek.

Dit leidt in 1888 tot de oprichting van de Nederlandsche Heidemaatschappij (Heidemij). De Heidemij had tot doel de ontginning te bevorderen (zonder sociale bijbedoeling, dus geen werkverschaffen aan werklozen in de steden). De ontginning moest volgens wetenschappelijke beginselen plaatsvinden. De Heidemij zal daarvoor plannen opmaken, er na onderzoek adviezen over geven en onderzoeken omtrent de woeste gronden en de bossen verrichten. Ze voert de ontginningen uit met geschoolde werklieden onder deskundige leiding.

De eerste jaren zijn moeizaam, adviezen worden weinig gevraagd tot rond 1895 de landbouw uit het dal klimt. Er is een duidelijke accentverschuiving richting veehouderij (graan wordt grotendeels geïmporteerd) en de ontginningen leiden dan ook vooral tot uitbreiding van grasland. Het aantal adviezen neemt toe en ook de door haar uitgevoerde ontginningen. Het veldwerk wordt verbreed naar ontwatering, ruilverkaveling, zoetwatervisserij. Zij voert de ontginningswerkzaamheden uit in opdracht van diverse ontginningsmaatschappijen en geeft hiervoor een kostenopgave. De Heidemij is in deze overeenkomsten de 'werknemer'.

In het begin werkt de Heidemij vooral voor particulieren, maar eind 19e eeuw wordt ze steeds nauwer betrokken in ontginningsactiviteiten van de overheid. De bosontwikkeling door particulieren is tot op dat moment geen succes. De rijksoverheid neemt deze vorm van ontginning op zich en richt de organisatie Staatsbosbeheer op.

De Heidemij neemt hierin deel. De Heidemij maakt bestekken op voor evt. aan te kopen grond; is ontginning rendabel dan wordt de grond aangekocht. Heidemij zorgt daarna voor technisch toezicht en dat loonadministratie en lonen binnen de wettelijke normen blijven. Door de langdurige verstrengeling met de overheid gaat men de Heidemij zien als overheidsorgaan in plaats van een ontwikkelingsbedrijf uit het bedrijfsleven.

Al voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog is er in Noord Nederland sprake van structurele werkeloosheid. Dit wordt nog verergerd door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Veel landen sluiten hun grenzen waaronder Duitsland, waarnaar veel arbeiders uitweken bij gebrek aan werk in Nederland. Men zoekt oplossingen in het opstarten van werkverschaffingsprojecten.

Het Rijk had al uit een zorgvuldige studie geconcludeerd dat losse projecten geen soulaas boden en probeerde gemeenten te overtuigen projecten op te starten. Dit lukt pas als het Rijk uiteindelijk in 1922 een bedrag per arbeider beschikbaar stelt, hetzelfde als het bedrag dat hem anders aan steun zou moeten worden uitgekeerd.

Het Rijk wil alle verzoeken voor ondersteuning vanuit gemeenten coördineren, maar niet de organisatie op zich nemen. Maar het was voor elke gemeente ondoenlijk een organisatie in het leven te roepen. Er wordt een oplossing gevonden in het oprichten van N.V. Ontginningsmaatschappijen die zich bezig gaan houden met werkverschaffingsprojecten. Door het uitgeven van aandelen aan gemeenten verwerven deze vennootschappen hun kapitaal en worden in feite een semi-overheidslichaam. Met het verkregen kapitaal kopen de ontwikkelingsmaatschappijen in Noord Nederland grote arealen woeste grond aan. De gemeenten kunnen de aandelen kopen, afhankelijk van hun inwoners aantal. Dit geldt als maatstaf voor het aantal werklozen dat ze mogen plaatsen in de onder leiding van de Heidemij uitgevoerde ontginningsprojecten, aangekocht door de N.V. Ontginningsmaatschappijen.

De werkloosheid blijft toenemen en in toenemende mate maakt het Rijk gebruik van de bij de ontginningsmaatschappijen bestaande werkgelegenheid. Dit leidt tot een grotere opzet en dus tot meer grondaankopen. Er verrijzen op de ontginningscomplexen arbeiderskampen voor werklozen uit de grote steden in het westen van het land, die zo aan werk geholpen kunnen worden.

In Drenthe worden in 1922 de eerste projecten opgestart (Sleen/Emmen 'verbeteren van kleine rivieren', Friesland volgt in 1924.

In Friesland en Drenthe waren meerdere Ontwikkelingsmaatschappijen actief; voor het plangebied De Oude Willem waren dat de N.V. Ontwikkelingsmaatschappij 'Het Oude Willemsveld' en de N.V. Ontginningsmaatschappij 'De Drie Provinciën', opgericht in Drachten in 1924.

De activiteiten verlopen goed maar door de landbouwcrisis, begin 30er jaren, komen de maatschappijen in financiële problemen. De kostprijzen voor het ontginnen van de gronden stijgen en voldoende geld, voor het bouwen van boerderijen om de gronden rendabel te maken, ontbreekt. Het exploitatie tekort groeit. Dit is noch voor het Rijk, noch voor de ontginningsmaatschappijen acceptabel. Het Rijk neemt hun lasten en verplichtingen over met de gronden. Deze worden bij de Domeinen gevoegd en in beheer en exploitatie gegeven aan de Ontginningsmaatschappijen.

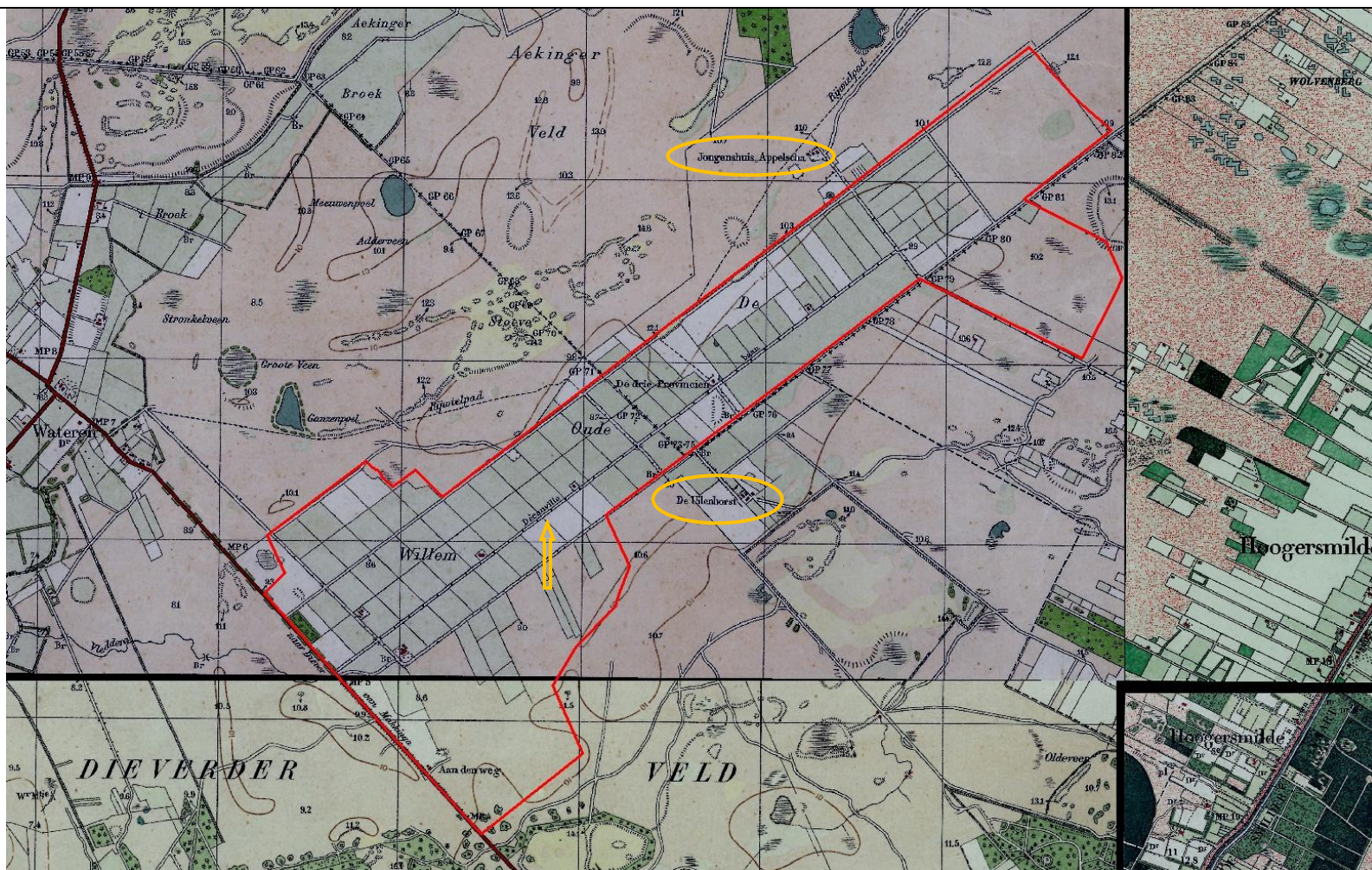
Dit gebeurt voor N.V. Ontginningsmaatschappij 'De Drie Provinciën' in 1938.

De werkverschaffing wordt een van de belangrijkste Rijksdiensten op het terrein van sociale zorg. Het wordt in 1933 in het nieuwe Departement van Sociale Zaken ondergebracht. De Heidemij speelt hierbij in Friesland en Drenthe een belangrijke rol. Vanaf 1939 gebeurt dat in opdracht van de Rijksdienst voor de Werkverruiming.

Een deel van de kampen die oorspronkelijk in het kader van de bestrijding van werkloosheid voor de uitvoering van werken door de Heidemij waren ingericht, is tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitse bezetter gebruikt voor het opsluiten en deporteren van joodse dwangarbeiders.

Na de oorlog verschuift de aandacht van het ontginnen van gronden voor economische doeleinden naar natuurontwikkeling. Er wordt begin 60er jaren besloten het ontginnen van woeste gronden tot een minimum te beperken en daar waar werkloosheidsprojecten gestart worden, deze ten dienste van de recreatie te laten zijn, (nieuwe natuurwet, 1961, gebieden beschermen vanwege hun natuurwaarde).

In de loop van de 60er jaren is er nauwelijks meer sprake van werkloosheid, zeker niet binnen projecten van grondarbeid. De N.V. Ontginningsmaatschappij 'De Drie Provinciën' wordt in 1968 opgeheven.

Historische atlas, Bonnescan Kaart Elsloo verkend 1922

Ontginningen en werkverschaffing in plangebied De Oude Willem

De Oude Willem is een duidelijk voorbeeld van een planmatige aanpak van de ontginning tot graslanden. De strakke verkaveling van de Maatschappij van Weldadigheid percelen en de kaarsrechte grens tussen Fryslân en Drenthe, “De Scheid” (op oude kaarten ook Gruppe genoemd) en de weg van Wateren naar Diever hebben de structuur en de richting van de ontginning van het gebied bepaald.

De ontginning wordt in eerste instantie op particulier initiatief uitgevoerd. Een deel is aangekocht door de heer Floris Vos en in cultuur gebracht.

De N.V. Ontginningsmaatschappij ‘Het Oude Willemsveld’ begint rond 1910 aan de ontginning van een deel van het Dieverveld.

In 1924 wordt N.V. Ontginningsmaatschappij ‘De Drie Provinciën’ opgericht met Floris Vos als voorzitter. Vermoedelijk gaan zijn bezittingen op in deze maatschappij (waaronder het Friese deel van het Willemsveld).

De heer Christiaan Wilhelm Janssen is enige aandeelhouder van ‘De Drie Provinciën’. De heer Janssen steekt veel geld in de ontginningen en sticht het ‘Jongenshuis’, een inrichting voor de opvang van verwaarloosde jongens die daar het boerenvak kunnen leren.

Na zijn dood in 1927 worden de bezittingen van ‘De Drie Provinciën’ aan het rijk geschonken en wordt de inrichting opgeheven.

Het gebouw wordt overgenomen door de Jeugdbond voor Geheelonthouding die er ‘Us Blau Hiem’ sticht, een internaat voor moeilijk opvoedbare jongens. In 1973 wordt ‘Us Blau Hiem’ een zelfstandig alcoholvrij recreatiecentrum.

Sinds 2011 is er de Boscamping Appelscha gevestigd, het hoofdgebouw is in stand gehouden.

Bij de eerste ontginning van Het Oude Willemsveld in 1911 wordt een Decaувillebaan gebruikt.

Dit is een opneembaar smalspoor met kiepkarretjes voor aan- en afvoer van producten, tijdens de ontginning plaggen en erna voor koemest en landbouwproducten. Het spoor liep van de Smildevaart (voor de aan- en afvoer van de producten) naar het westen, zo’n driehonderd meter over de grens met Fryslân en maakt dan een hoek van 90° naar het zuiden tot de weg van Wateren naar Diever. Dit traject is de huidige Oude Willem weg. Er is een aftakking naar de boerderij ‘De Uilenhorst’ tot in de koestal geweest. Het spoor staat op de kaart van 1922 en 1925-1940, maar is in 1940 verdwenen. Waarschijnlijk al vóór 1933 toen de aanvraag voor het wegwaterschap bij de Provincie Drenthe ingediend is.

De ontginningen leidden vooral naar uitbreiding van het grasland areaal. ‘De Drie Provinciën’ bleef de opdrachtgever, de Heidemij de uitvoerder.

Tot welk jaar de N.V. Ontginningsmaatschappij ‘Het Oude Willemsveld’ blijft opereren is niet duidelijk, in ieder geval is zij nog in de dertiger jaren actief getuige de aanvraag voor het wegwaterschap (zie waterstaatontwikkelingen in het plangebied blz. 28).

Eindrapport Cultuurhistorisch Onderzoek plangebied De Oude Willem
AH/20-06-2012

N.V. Ontginningsmaatschappij 'De Drie Provinciën' ontwikkelt complete ontginningen zoals in het gebied De Oude Willem o.a.:

'Ontginningscomplex met boerderijen in pacht uitgegeven, op alle complexen boerderijen gesticht. Heideveld gecultiveerd 80 bunder onder Appelscha, waar 3 boerderijen voor gemengde bedrijven zijn gesticht.'

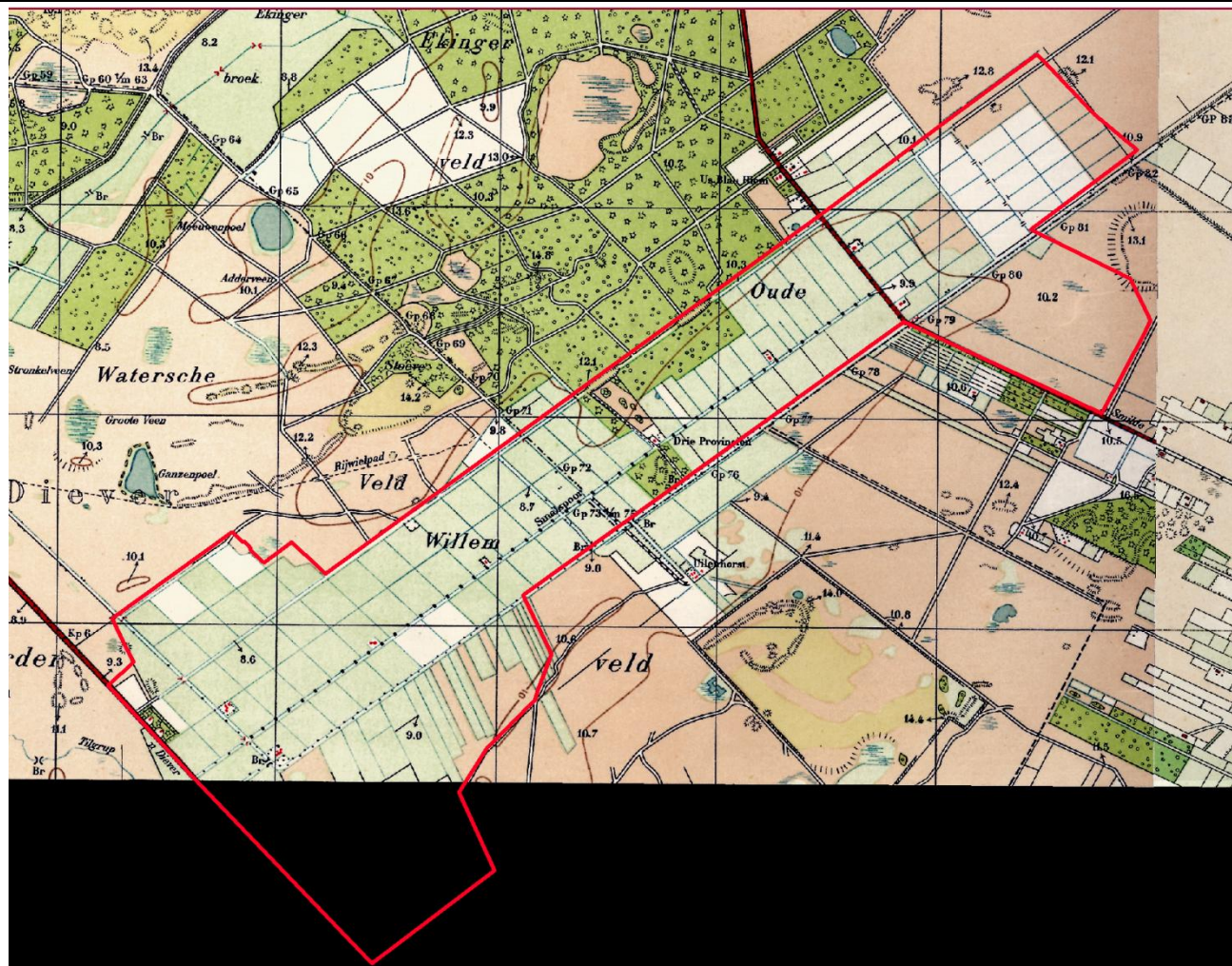
en

*'Project Het Jongenshuis:
Verpachting van 4 boerderijen in het complex: "Het Jongenshuis" onder de gemeente Smilde, juni 1938 aansluitend op de 'harde weg van Appelscha naar Smilde';⁴ (dwz. de huidige Bosweg van Hoogersmilde naar Appelscha).*

De boerderijen langs de Tilgrupweg en de Oude Willemweg.

⁴ Drents Archief, inventaris 0184, De Drie Provinciën
Eindrapport Cultuurhistorisch Onderzoek plangebied De Oude Willem
AH/20-06-2012

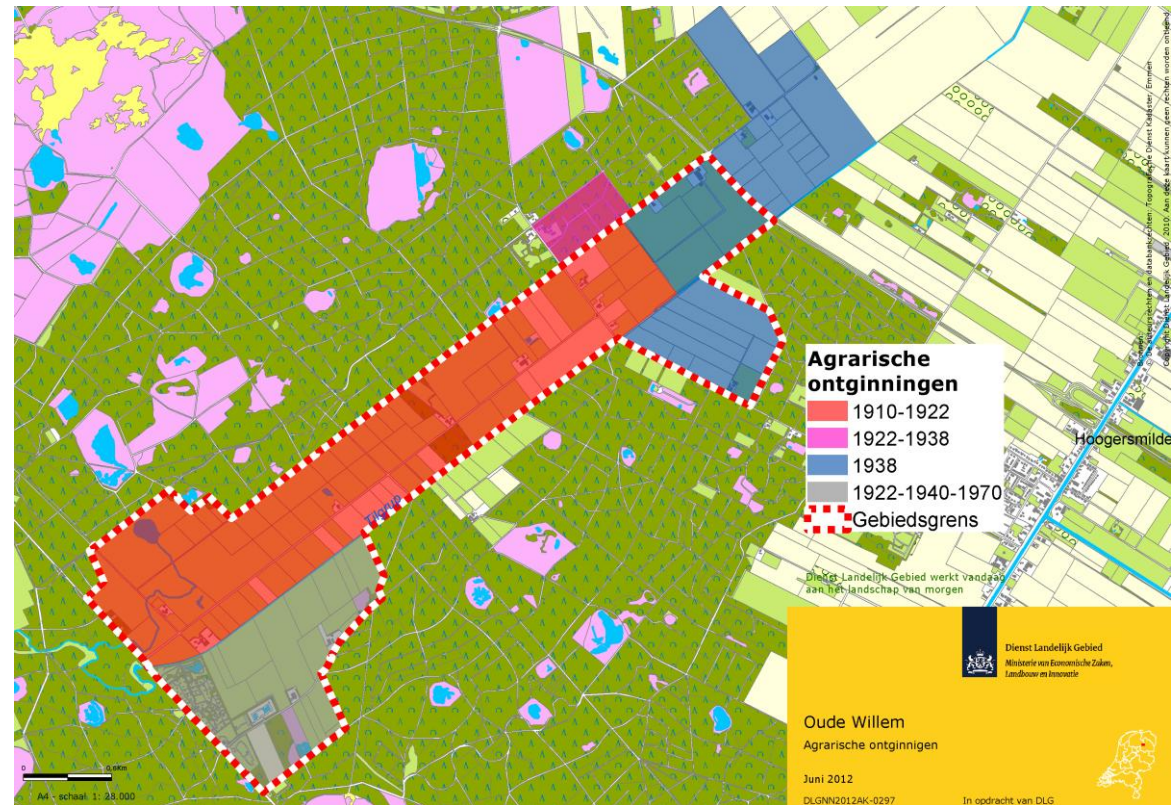
Bonnescan 1925-1940, waarschijnlijk 30-er jaren gezien de hoeveelheid bospercelen in vergelijking met de 1922 kaart

Bonnescan 1925-1940, deze kaart laat zien dat er veel ontginningsprojecten gericht waren op beteugelen van zandverstuivingen door bosaanplant. Dit was een belangrijk onderdeel van de werkverschaffingsprojecten.

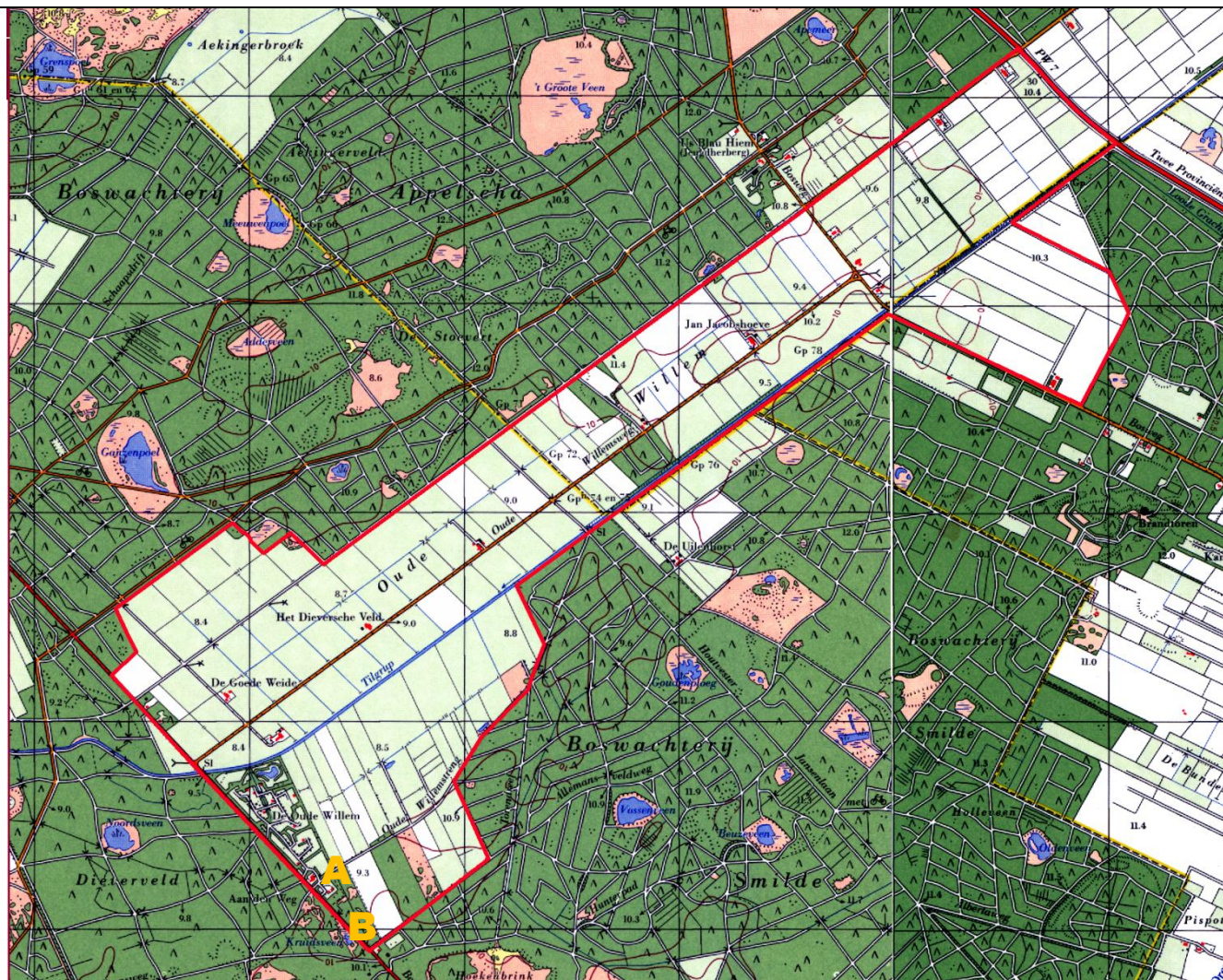
Bij het ontginnen is niet alleen sprake van afsteken en egaliseren van de gronden, maar ook ontwateren en droogleggen van de gronden en het ontsluiten van het tot dan veelal woeste geïsoleerde gebied. Verharde wegen die goede of kortere verbindingen tussen de dorpen tot stand brachten worden in het ontginningsproject meegenomen. Bij de verkaveling van de percelen is de aandacht vooral gericht op het gemakkelijk en zo vlot mogelijk aanvoeren van meststoffen en afvoeren van producten.

Dit levert landschappen van ontginningsprojecten op met als belangrijkste kenmerk de rechtlijnigheid in bedrijfslocatie en percelering. Het zijn zo efficiënt mogelijke, op agrarische productiviteit gerichte, aan de tekentafel ontworpen structuren.

Dit is duidelijk zichtbaar in alle kaarten vanaf 1922.

Ontwikkeling in de tijd van de agrarische ontginningen van het plangebied De Oude Willem

Topografische kaart 1970-1975

Werkkampen in plangebied De Oude Willem

Er werden in het plangebied De Oude Willem ook studentenwerkkampen georganiseerd. Een initiatief ontstaan in Zwitserland rond 1925 en nagevolgd in Nederland vanaf 1931.

Deze kampen werden georganiseerd voor de persoonlijke ontwikkeling van de jongeren:

*'men verricht gezonden arbeid in de open lucht. De studenten leeren er in drie weken, die het kamp duurt, elkaar beter kennen dan in jaren van gezamenlijk college-loopen.'*⁵

In 1934 wordt een kamp 'in de nabijheid van Diever georganiseerd op de terreinen van Staatsboschbeheer'. Het werk bestaat uit het aanleggen van een fietspad dwars door een heuvelachtig, deels bebost-, deels heideterrein die de verbinding moet gaan vormen tussen twee bestaande wegen. Het gaat hier om het 'studentenpad' ten zuiden van het plangebied.

De studenten werden ondergebracht in de stal van de boerderij 'De Uilenhorst'.⁶ Tot en met 1939 waren er studentenwerkkampen, daarna wordt er niets meer over gemeld.

Dit studentenkamp project is een onderdeel van een groter werkverschaffingsproject van Staatsboschbeheer.

Voor de projecten die werkverschaffing en een uitkering geven aan mensen die geen inkomen hebben worden werkkampen gebouwd op de locaties waar het werk plaatsvindt. Zo ook in het gebied boven Diever. Aan de noordkant van de weg van Wateren naar Diever ten oosten van het (toen) zandpad 'de Streng' worden Rijkswerkkamp Diever A en Rijkswerkkamp Diever B aangelegd. De kampen bestaan uit twee lange houten barakken tegenover elkaar met in het midden een grasveld en aan het einde tussen de twee barakken de gemeenschappelijke voorzieningen.

Tijdens de oorlog worden deze werkkampen eerst gebruikt voor het onderbrengen en aan het werk zetten van tewerkgestelden.

Begin 1942 worden alle door de Heidemij beheerde rijkswerkkampen gevorderd door de Duitse bezetter en worden er werkeloze joodse mannen geplaatst. Onder de dekmantel van werkverschaffing worden de werkkampen gebruikt als isolatie en verzamelkamp en als voorportaal van het kamp Westerbork. In oktober 1942 moeten alle mannen halsoverkop weg (naar Westerbork) en komen de barakken leeg te staan. De Duitsers gebruiken gedurende de oorlog veelvuldig bestaande infrastructuur en besluiten eind 1943 de barakken te hergebruiken.

De Duitse Weermacht begint in 1944 aan de aanleg van een Scheinflugplatz, een schijnvliegveld in De Oude Willem op het terrein van de barakken. Ze willen de aandacht van het Duitse echte vliegveld bij Steenwijk af leiden en de geallieerden misleiden zodat ze slechts een dummy installatie zullen bombarderen.

Het vliegveld met namaakstartbaan zal worden aangelegd tussen de Oude Willem weg en de weg 'de Streng' ten noorden van de werkkampen Diever A en Diever B. Men is er wel aan begonnen maar aan het eind van de oorlog wees, behalve omgeploegd terrein, niets op een startbaan.⁷

De rijkswerkkampen zijn in 1946 afgebroken, de barakken hebben in Limburg nog dienst gedaan tot 1966. Van het rijkswerkkamp Diever A resteert alleen het voormalig pompstation.

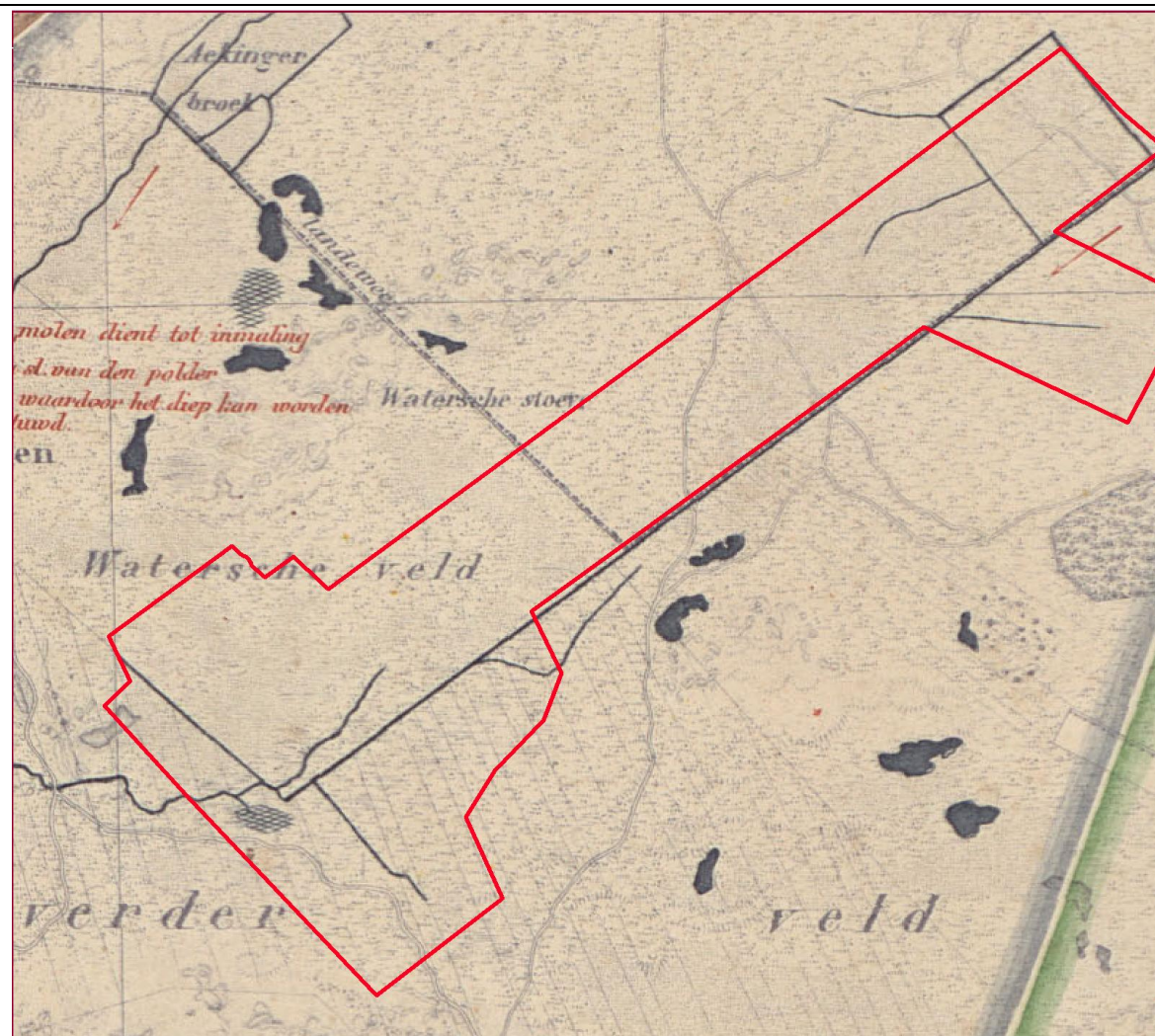
Op de locatie van werkkamp Diever A is nu de camping "Hoeve aan den Weg" gevestigd, gelegen aan de Bosweg. Ernaast op de locatie van werkkamp Diever B is bos aangeplant.

Ten westen van het pad 'de Streng' bevindt zich een aantal grafheuvels uit 2850-2000 voor Chr.. Ooit bestond het urnenveld uit een grote verzameling grafheuvels, de meeste zijn verdwenen. De resterende grafheuvels zijn archeologisch monument (monumentnummer 8599). Ook ten zuiden van de weg Wateren-Diever liggen grafheuvels (monumentnummer 14236).

⁵ Daleman, Henk, *Studentenwerkkampen op De Uilenhorst*, in Opraekelen nr 4 2011

⁶ Daleman, Henk, *Studentenwerkkampen op De Uilenhorst*, in Opraekelen nr 4 2011

⁷ Kootstra, Jelle, Alderen, Patric van, *Een schijnvliegveld voor de flugplatz Steenwijk*, in Opraekelen nr 1 2011

Waterstaatkaart 1868-1877

Waterstaat- en waterschapontwikkelingen in plangebied De Oude Willem

Op de waterstaatkaart van 1868-1877 is de Tilgrup doorgetrokken tot aan de bovenloop van de Vledder Aa.

De provinciegrens tussen Fryslân en Drenthe was ook een waterstaatkundige grens. In het gebied van De Oude Willem is geen waterschap actief tot na de Tweede Wereldoorlog.

Er is wel sprake van een wegwaterschap. Deze worden in zandgebieden opgericht om als rechtspersoon met een financiële lening de aanleg of verharding van een weg mogelijk te maken. Om de oprichting van het waterschap wordt verzocht door N.V. Het Oude Willemsveld, de Staat (Staatsboschbeheer) en twee particulieren. Het verzoek is gericht aan het Provinciaal Bestuur van Drenthe.

Dit gebeurt in 1933 voor het Drentse gedeelte:

*'ter verharding van het Drentsche gedeelte van den Ouden Willem weg, lang 2200 meter, welke van den kunstweg Diever-Wateren tot den kunstweg langs het Jongenshuis te Appelscha in de provincie Friesland als aardebaan in werkverschaffing is uitgevoerd.'*⁸

De aanvraag wordt in 1934 ingewilligd, de verharding bestaat uit klinker. Er wordt in het document verder geen melding gemaakt van waterbeheer.

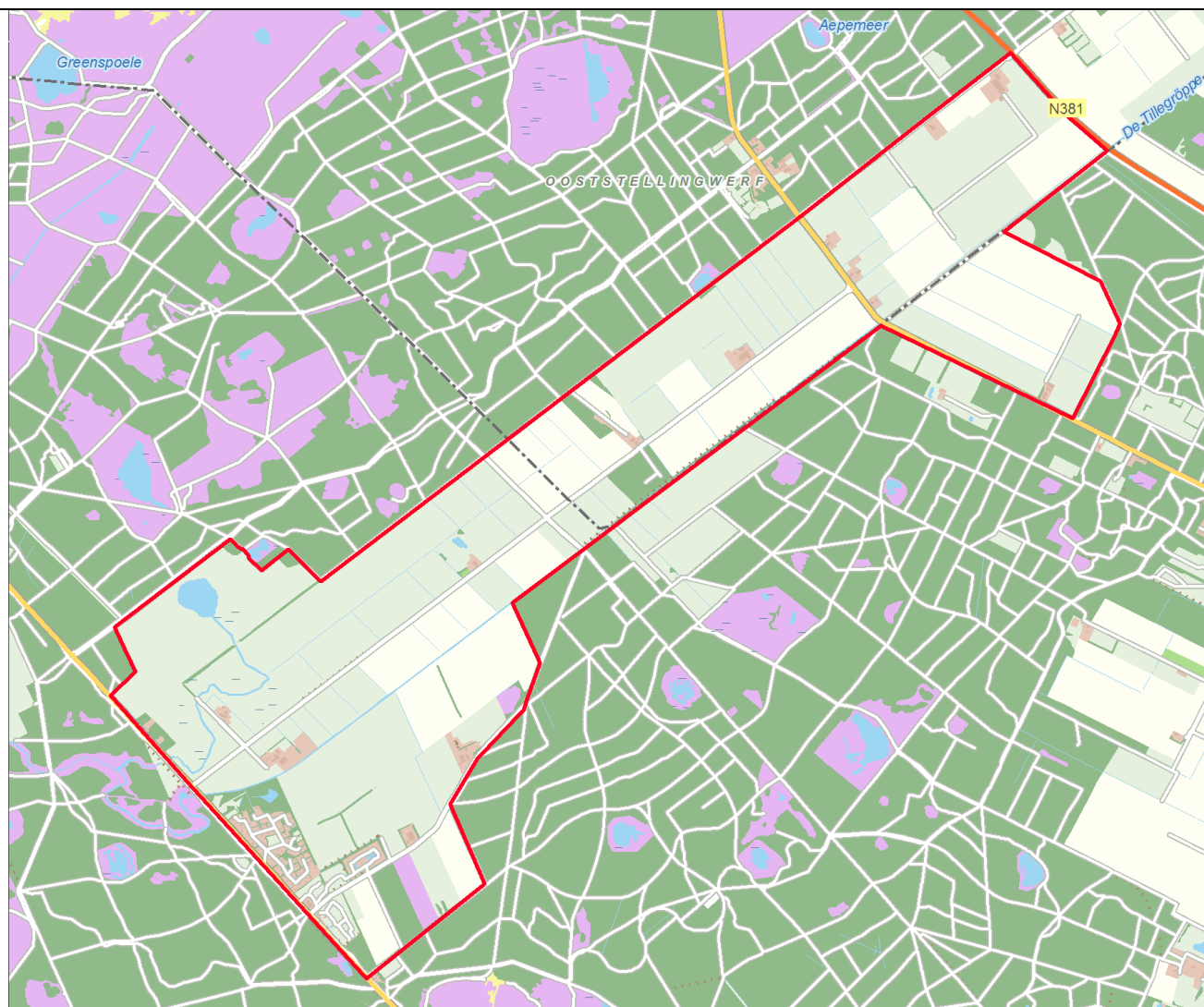
Ten noorden van het plangebied, in de gemeente Smilde, wordt het gedeelte van de Tipgrup onderdeel van een klein waterschap, opgericht in 1921, het waterschap 'Nieuwe wijkje- Loodengracht'.

Het gebied van dit waterschap werd aan de oostzijde begrensd door de Drentse Hoofdvaart, aan de zuidzijde door de Loodengracht, een rond 1650 gegraven wijkslot vanaf de 'Grift' (huidige Hoofdvaart) loodrecht het veen in (het water ligt nu direct ten zuiden van de huidige N381 en loopt hieraan evenwijdig).

Aan de westzijde wordt het waterschap begrensd door de 'waterleiding' gevormd door de Tilgrup en aan de noordzijde door Nieuwe Dijkje (tussen de Leemdijk en de Witte Wijk/ verlengde van Compagnonsvaart).

Dit waterschap is in 1957 opgenomen in het waterschap Vledder- en Wapserveense Aa. Heden is het onderdeel van het waterschap Reest & Wieden.

⁸ Drents Archief, inventaris 0031, Waterschap

Topografische kaart 2008-2010

Recente ontwikkelingen in plangebied De Oude Willem

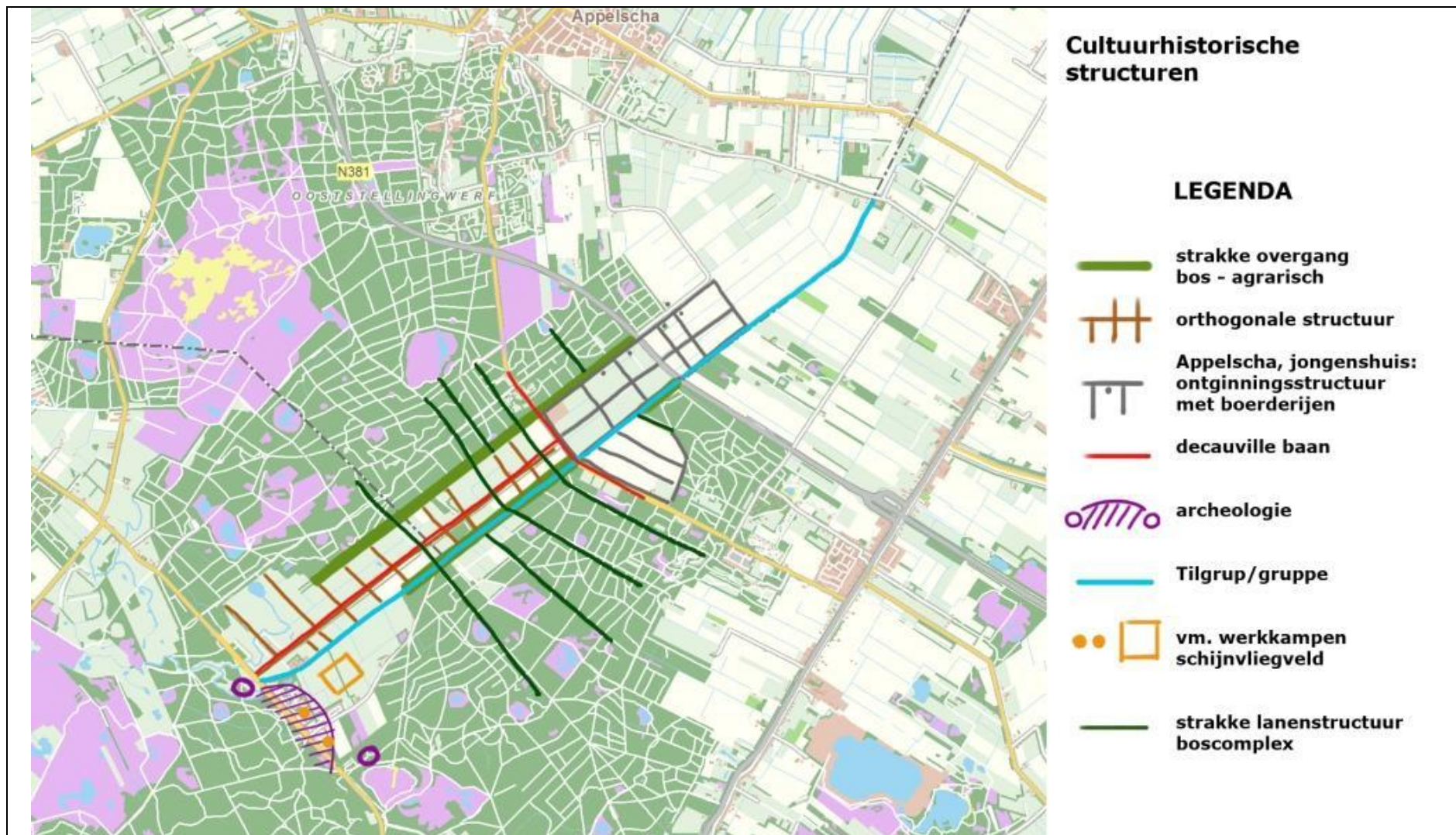
De ruilverkaveling van 1961 voor de gehele gemeente Diever laat het landbouwgebied De Oude Willem buiten beschouwing; de perceelgrootte is nog gelijk aan de 1922 kaart. Er zijn wel ruilverkavelingsboerderijen langs 'de Streng' gebouwd. Ook aan Friese zijde is in het landbouw gebied tot 1970-1975 weinig veranderd (zie topografische kaart 1970-1975 blz.25) ten opzichte van de 1925-1940 kaart (blz.23).

De gebieden rondom De Oude Willem daarentegen zijn omgetoverd van zandverstuivingen en heidevelden tot een ruim aanbod aan bossen.

Na 1975 zijn de perceelgroottes aangepast. De topografische kaart 2008-2010 laat een opschaling zien van het landbouwgebied, de orthogonale structuur is nog duidelijk aanwezig.

Luchtfoto plangebied De Oude Willem

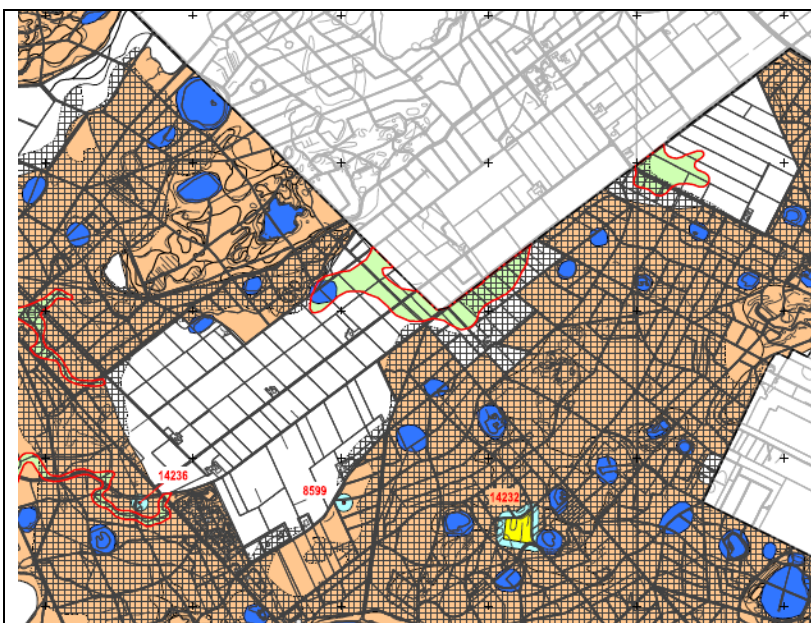

Waardering

Cultuurhistorische erfgoed in De Oude Willem	Gaafheid/Herkenbaarheid	Zeldzaamheid
De werkverschaffingsprojecten hebben veel gebied ontwikkeld in de oorspronkelijke boswachterij Wateren. Deze werd opgesplitst in boswachterij Appelscha en boswachterij Smilde. De verkaveling was economisch en doordacht: de werkverschaffing betekende naast ontginnen ook de aanleg van wegen om het gebied te ontsluiten. Bij de verkaveling is bijzondere aandacht geschonken aan het vinden van een oplossing om zo gemakkelijk en vlot mogelijk meststoffen te kunnen aanvoeren en producten te kunnen afvoeren. Resultierend grotendeels in blokverkaveling en een deel opstreckende verkaveling met haaks op elkaar staande wegen en paden. De structuur die deze grootschalige economische benutting van de ruimte in het landschap laat zien is duidelijk een tijdsmarkering en van cultuurhistorisch belang.	Het patroon van economisch en doordacht ingevulde blokverkaveling met haaks op elkaar staande wegen en paden is duidelijk herkenbaar en zet zich ook voort in de boswachterijen.	De invulling van de werkverschaffingsprojecten had veelal een economische invulling en is niet uniek voor dit gebied. Wat wel uniek is, is de combinatie van landbouw en bosontginning waarbij de hoofdstructuren door beide gebieden gecontinueerd worden.
Werkverschaffing als inzet om mensen aan geld, voedsel en waardigheid te helpen. Het is vooral een economische activiteit die in ruimtegebruik zo efficiënt mogelijk uitgewerkt wordt. Deze economische invulling van sociaal gedachtegoed heeft cultuurhistorische waarde.	Het gebied is praktisch en doelmatig ingericht. De overgang van de boswachterijen naar het open landbouwgebied is strak, hoekig en ineens daar. De strakke orthogonale uitvoering is duidelijk herkenbaar en te ervaren. Ook de overgang wordt gevormd door strakke lijnen/ lanen.	Deze sociale en tegelijk ook economische gedachte is niet uniek voor dit gebied, er zijn meerdere projecten in Friesland en Drenthe opgestart, maar de uitvoering ervan is wel uniek. Zij is vanuit de cultuurhistorie gezien zeer waardevol. De invulling van het gebied en de gehanteerde verkaveling is volkomen autonoom. Ze trekt zich van de structuren en paden in omliggende gebied en de in de nabijheid gelegen kleine particuliere ontginningen niets aan. De aangrenzende bossen hebben hetzelfde principe.

Cultuurhistorisch erfgoed in De Oude Willem	Gaafheid/Herkenbaarheid	Zeldzaamheid
De strakke verkaveling van de het Maatschappij van Weldadigheid percelen en de kaarsrechte grens tussen Friesland en Drenthe, 'De Scheid' en de weg van Makkinga naar Diever, hebben de structuur en de richting van de ontginning van het gebied bepaald.	Deze structuur is in de verschijning van het gebied duidelijk herkenbaar.	De orthogonale structuur is de cultuurhistorische drager van het gebied.
De scheidslijn tussen de provincie Fryslân en de provincie Drenthe is op alle oude kaarten strak over het hoogveen getrokken en de 2 provinciegebieden worden gescheiden door een 'Gruppe', een greppel; deze vormt een cultuurhistorische uiting van de geschiedenis.	Deze Gruppe is duidelijk herkenbaar in de huidige Tilgrup. De lijn is in het Drentse gebied recht verder getrokken en sluit aan op een bovenloopje van de Vledder Aa.	Deze lijn is een belangrijke cultuurhistorische Scheidsas van de twee landschappelijke invullingen en vormt een dwingende richting in het plangebied.
Door de ontginning liep van zuidwest naar noordoost evenwijdig aan de Tilgrup een Decauville baan. Een traject van Hoogersmilde tot aan de weg Wateren-Diever. De baan staat op de kaart van 1922 en is in 1940 verdwenen. In 1934 wordt door het wegwaterschap aangevangen met het bestraten van de 'aardebaan'.	Dit spoor lag waar de huidige Oude Willem weg door het gebied loopt. De Oude Willem weg is in 1934 met klinkers bestraat.	Decauville banen werden op meerdere plaatsen gebruikt. De lijn is opgepakt als doorgangstracé en als klinkerweg uitgewerkt. Haar dominante functie en ligging als as in dit gebied is cultuurhistorisch van belang en waardevol.
'Jongenshuis-complex': er is langs de Oude Willem weg en de Tilgrups-weg land ingericht en hierop zijn op regelmatige afstand boerderijen gebouwd. De gebiedsontginning in de 30er jaren, compleet met ontginningsboerderijen, maakt deel uit van de jonge ontginningen cultuurhistorie.	De plaatsing van de panden en het gebruik van zelfde stijkenmerken, ondanks kleine modernisering, maakt het project herkenbaar en geeft een uitstraling van eenheid.	De panden behoren tot een ontginningsstijl uit het interbellum en zijn op meerdere plaatsen (bv. Elsloo) aan te treffen. Een complex van ontginning met haar boerderijen behouden is van provinciaal belang, maar hier heeft de N381 toch wel een afbreuk gedaan. De samenhang en structuur heeft een hoge cultuurhistorische waarde en zou niet verder afgezwakt moeten worden.

Archeologische beleidsadvieskaart Gemeente Westerveld

RAAP-rapport 2021, kaartbijlage 3, schaal 1:25.000, uitsnede 1:10.000, versie 2.0

legenda

verwachting

- hoge of middelhoge verwachting
- hoge of middelhoge verwachting, waarschijnlijk verstoord
- middelhoge verwachting (beekdal)
- middelhoge verwachting (beekdal), waarschijnlijk verstoord
- lage verwachting
- lage verwachting, waarschijnlijk verstoord

bijzondere terreinen en gebieden

- depressieslaagtes, al dan niet gevuld met organisch materiaal
- terrein van archeologische waarde
- terrein van hoge archeologische waarde
- terrein van zeer hoge archeologische waarde
- terrein van zeer hoge archeologische waarde, beschermd
- bufferzone AMK-terreinen

eerste fase archeologisch onderzoek

Bij ingrepen > 1000 m² verkennend booronderzoek (6 boringen per ha), zo nodig kartierend onderzoek

Bij ingrepen > 1000 m² controlerend verkennend onderzoek (3 boringen per ha)

Veldinspectie na uitvoering bodemingrepen

Controlerend verkennend onderzoek (3 boringen per ha), zo nodig veldinspectie na uitvoering bodemingrepen

Geen onderzoek vereist

Geen onderzoek vereist

(Verkennend), kartierend en waarderend booronderzoek

Waarderend onderzoek, via gemeente contact opnemen met provinciaal archeoloog

Behoud in situ, indien niet mogelijk opgraven; vrijstelling bij ingrepen < 70m² in de historische kernen

Behoud in situ, indien niet mogelijk opgraven; vrijstelling bij ingrepen < 70m² in de historische kernen

Behoud in situ, bij ingrepen via gemeente contact opnemen met Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Bij ingrepen via de gemeente contact opnemen met de provinciaal archeoloog

Cultuurhistorisch erfgoed in De Oude Willem	Gaafheid/Herkenbaarheid	Zeldzaamheid
Rijkswerkkampen aangelegd voor de werkelozen die aan het werk gezet zijn in de ontginningsprojecten. In 1942 zijn de werkkampen Diever A en Diever B gebruikt als opvang- en doorvoerkamp voor joden. Na de oorlog hebben ze nog korte tijd dienst gedaan als opvangkampen voor evacués en daarna voor het interneren van NSBers.	Ze zijn op meerdere plaatsen in Friesland en Drenthe geplaatst. Het zijn terreinen met 2 barakken tegenover elkaar, een grasveld ertussen en aan het eind de gemeenschappelijke voorzieningen. In 1946 zijn ze afgebroken en naar Limburg verhuisd waar ze tot 1966 dienst hebben gedaan. Van rijkswerkkamp Diever A resteert alleen nog het voormalige pomphuis, nu een witgeschilderd woonhuisje. Op het terrein is een camping gevestigd.	Gebouwen en terreinen zijn verdwenen. De herinnering wordt levend gehouden door een monument ter plaatse.
Tweede Wereldoorlog Scheinflugplatz Diever (om de aandacht af te leiden van Havelte). Het werk werd eind 1943 gestart. Voor een schijnvliegveld worden plaggen afgestoken voor de landingsbaan en dummies voor gebouwen, vliegtuigen en hangaars geplaatst. Wat hier gerealiseerd is, is niet duidelijk.	Na de bevrijding trof men alleen omgeploegd land aan.	Duitsland heeft meerdere schijnvliegvelden aangelegd, deze bij Diever heeft geen zichtbare sporen achter gelaten.
Grafheuvels vallen net buiten het plangebied, Rijksmonument 8599 en 14236, maar zij maken wel deel uit van een archeologisch gebied met hoge of middelhoge verwachting. Dit geldt ook voor de zuidrand van het plangebied.	Zichtbaar aan de oostzijde van De Streng en aan de westzijde van de weg Wateren-Diever, ter hoogte van de Oude Willem weg.	Beide rijksmonumenten liggen in archeologisch gebied met hoge of middelhoge verwachting, dit geldt ook voor het gebied waar nu de camping "Hoeve aan den Weg" ligt. Zie archeologische beleidsadvieskaart blz.35 en de typen archeologisch onderzoek die op deze terreinen verricht moeten worden bij ingrepen.
In het plangebied langs de grens met Fryslân en langs de Bosweg naar Smilde is sprake van een dalvormige laagte uit de pleistoocenperiode, een archeologisch interessant bodemgegeven.	Deze laagte is niet direct zichtbaar in het landschap.	Beekdalen en dalvormige laagten zijn archeologisch interessant i.v.m. bewoning langs water. Deze gebieden hebben dan ook een middelhoge verwachtingswaarde, maar in dit geval is het land intensief bewerkt en waarschijnlijk verstoord, er is veldinspectie nodig na ingrepen.
Grenspalen, een cultuurhistorische uiting van een ander moment als de 'Gruppe' in de geschiedenis.	Duidelijk zichtbaar en herkenbaar aan de Friese provinciegrens, wit met zwarte banden en met de provinciewapens van Fryslân en Drenthe.	Voor provincie Fryslân van provinciaal belang.

Aanbevelingen

- Houd de gebiedkenmerkende rechte lijnen in ere:
 - maak eventueel van de Tilgrup weer een gruppe, een halfnatte (regenwater) greppel;
 - houdt de lijn van de Decauvillebaan zichtbaar, eventueel als zandpad zodat het gebied in haar lange uitgestrektheid ervaren kan worden;
 - de verte-zichten begeleid door bomenrij, zoals van de Oude Willem weg (N381) naar de Jansenlaan en van de Bosweg (Appelscha-Hoogersmilde) naar de Bosweg (Makkinga-Diever);
 - zowel strakke lijnen in de bosaanleg als in de landbouwontginning;
 - er zijn in het gebied geen 'waterlossingen' buiten de Tilgrup en de gegraven schipsloot ten noorden van de Bosweg naar Smilde;
- Houd het gebied open, met de bossen als coulissen; voorkom opschot waardoor de ruimtelijkheid en daarmee het karakter van het gebied verdwijnt;
- Houd zicht op het gebied vanaf de N381, geen bosrandaanplant langs de weg, zodat duidelijk blijft dat de gebieden aan weersijden bij elkaar horen, laat dit deel tussen de Bosweg naar Hoogersmilde en de N381 zijn landbouwinvulling behouden, waardoor de relatie met het ten noorden van de N381 liggende gebied duidelijk blijft;
- Langs de rand van het gebied zijn gebieden met middel en hoge archeologische verwachtingswaarden, hanteer bij ingrepen de adviezen en eisen voor archeologisch onderzoek;
- Er is eind 19e eeuw geëxperimenteerd met proefvelden ((kunst)mest en zaaigoed); wellicht een invulling voor de blokpercelen, waardoor de strakke structuur zichtbaar kan blijven of boekweit herintroduceren.

Suggesties voor contact (met toestemming van persoon in kwestie):

Historische Vereniging 'De Smilde',

Contactpersoon: de heer Gerrit Helder, archivaris

Veenhoopsweg 53, 9422 AD Smilde

Postbus 12, 9422 ZG Smilde

Contact via website www.desmilde.nl/contact

Historische Vereniging gemeente Diever,

Contactpersoon: de heer Jan Blaauw, secretaris

Gerritsstraat 4, 7981 BS Diever

Contact telefonisch 0521-592661 of via website www.gemeentediever.nl/contact

De heer Hans Salverda,

De Gavere 29, 8437 PM Zorgvlied

Contact via twietel@hetnet.nl

Literatuur- en archieflijst

Drents Archief (provincie Drenthe):

0029 Provinciale Waterstaat 1845-1945
 0031 Gedeputeerde Staten 1814-1851
 0082 Gedeputeerde Staten kaarten en tekeningen
 0083 Provinciale Waterstaat kaarten en tekeningen
 0164 Inspectie Drenthe afdeling Werkverschaffing- Steunverlening 1922-1944
 0184 N.V. Ontginningsmaatschappij De Drie Provinciën
 0186 Maatschappij van Weldadigheid
 0762 N.V. Landmaatschappij Drente

Tresoar (archief provincie Fryslân):

9-01 Provinciale Waterstaatsdienst
 11 Provinciaal Bestuur 1813-1922
 12-01 Provinciale en Gedeputeerde Staten van Friesland 1919-1961
 49-02 Rijswaterstaat
 54-01 Staatbosbeheer Friesland
 105 Opsterlandse Veencompagnie
 144 Friese Maatschappij van Landbouw en Landstand

Gelders Archief (provincie Gelderland):

0943 De Nederlandsche Heidemaatschappij

Literatuur:

Bieleman, J., Elerie, J.H.N., Hoppenbrouwers, P.C.M., *Boerenlandschap in beweging, anderhalve eeuw boerenbedrijf in Drenthe en het Drents Landbouw Genootschap*, Groningen, 1994
 Blink, H., *Woeste gronden, ontginning en bebossching in Nederland voormaals en thans*, 1929
 Bos, J., *Geschiedenis van Diever, Ruinen*, 1992
 Commissie van Advies inzake Ontginning van Woeste Gronden, *Rapporten en voorstellen betreffende ontginning van woeste gronden*, 1920-1921
 Coert, G.A., *Drenthe en zijn waterschappen*, Meppel, 1984
 Coert, G.A., *Stromen en schutten, vaarten en voordren, geschiedenis van de natte waterstaat in Drenthe 1291-1988*, Amsterdam, 1991
 Gerding, Michiel, *Sporen van de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Westerveld*, Meppel, 2005
 Heide, M. van der, Scholten, C., Dekker, H., *Nationaal Park Drents-Friese Wold*, Zwolle, 2010
 Dilling, K., *Ontginning en grondverbetering in Friesland*, 1918
 Dilling, K., *Ons streven tot opheffing van slagboomen voor de voedselvoorziening*, 1918
 Hermans, Hans, *Hoe Nederland groeide: anderhalve eeuw bodemwinning en bodemverbetering*, Bussum, 1945
 Hoekstra, Wiebe, *Werkverschaffing tussen lijdzaamheid en agitatie: grootschalige werkverschaffing*, 1984
 Janssen, J.Th., *Inventaris van de archieven van de departementale afdeling Werkverschaffing*, 1987

Maaswinkel, D. van, *De Nederlandsche Heidemaatschappij 60 jaar*, 1948
Oord, Niek van der, *Jodenkampen*, 2007
Westerhoff, J.Th., *De directe mogelijkheden der werkverschaffing bij de werkeloosheidsbestrijding*, 1938

Artikelen:

Uit **Opraekelen**, orgaan van Historische Vereniging Gemeente Diever:

Buiter, Reint, *Joden in de rijkswerkkampen Diever A en B aan de Bosweg*, in Opraekelen nr 1 2000.
Buiter, Reint, *Enkele aantekeningen bij het artikel van Teije Dijkhuizen*, in Opraekelen nr 2 2001.
Buiter, Reint, *Verbreiding van de Rijksweg bij de Geeuwenbrug – Zomer 1942*, in Opraekelen nr 1 2006.
Daleman, Henk, *Studentenwerkkampen op De Uilenhorst*, in Opraekelen nr 4 2011.
Gerritsen, K.S., *Mr. Lodewijk Guillaume Verwer*, in Opraekelen nr 2 1994.
Hessels, Jan, *De standaard indeling van kampen voor de werkverschaffing*, in Opraekelen nr 1 2001.
Janssen, F., *Oude Willem*, in: Opraekelen nr 3 1997.
Kruid, J., *Openbare verkoping van vaste goederen te Wateren, Zorgvlied en Makkinga in 1929*, in Opraekelen nr 4 1998.
Kootstra, Jelle, Aalderen, Patric van, *Een schijnvliegveld voor de flugplatz Steenwijk*, in Opraekelen nr 1 2011.
Smit, Roelof, *Herinneringen aan de werkkampen in de Oude Willem*, in Opraekelen nr 1 2001
Voortman, Bertus, *De Decauville Baan: Oude Willem- Oude Smilde v.v.*, in Opraekelen nr 1 2012

Uit **Levend Verleden**, periodiek tijdschrift van de Historische Vereniging “De Smilde”:

Voortman, Bertus, *De Decauville Baan: Oude Willem- Oude Smilde v.v.* in Levend Verleden nr 2 2011

Kaarten:

Archeologisch beleidsadvieskaart Gemeente Westerveld, 2012
Eekhoff, grietenijen (van Fryslân0, 1849/1859
Gemeenteatlas Drenthe, 1867
Historische atlas Drenthe, Den Ijp, 1990
Kuyper, J., Gemeente-atlas van Friesland, naar officieele bronnen bewerkt
Kadastrale (HISGIS)kaart Fryslân, 1832
Krayenhoff kaart Noord Nederland 1829
Luchtfoto, 2010
Pijnacker, Cornelis, Kaart van Drenthe, 1634
Schotanus/Halma, grietenijen (van Fryslân), 1718
Topografische en Militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden 1850-1864
Topografische kaart 1970-1975
Topografische kaart 2008-2010
Waterstaatkaart 1868-1877

Internet: Encyclopedie Drenthe Online

